

Mia Öhman

Luottamus – kinoleniniana parhaasta päästä

Suomessa oltiin ”suomettuneita” tai ikävämmiin sanottuna ”rähmällä itään päin” silloin joskus kaukaisella **Kekkosen** presidenttikaudella (1956–1982). Kun Neuvostoliitto alkoi 1980-luvulla ratkeilla liitoksistaan ja lopulta hajosi, aikaisemmalle ystävyys-, yhteistyö- ja avunantotouhulle ryhdyttiin naureskelemaan vapautuneesti. Suomalais-neuvostoliittolainen yhteistyöelokuva ***Luottamus*** (*Doverije*, 1976) esitettiin televisiossa ensimmäistä kertaa Kekkosen presidenttikauden jälkeen ensimmäisenä adventtisunnuntaina 30.11.1997, jolloin tuli kuluneeksi 58 vuotta talvisodan alkamisesta. ***Luottamus*** keräsi vaivaiset 198 000 katsojaa ja sai ajan nuorilta toimittajilta tylyn vastaanoton:

Pekka Eroselle (Aamulehti 30.11.1997) ***Luottamus*** "kiteytti puistattavan muiston rähmällä rämpimisen vuosikymmeneltä": "Aikoinaan tätä piti mennä katsomaan oikein koulun kanssa - eli on teillä teineillä nykyään helppoa!" "Aito suomalainen camp-elokuva - järkyttävän huono", luonnehti **Veli-Pekka Lehtonen** (*Helsingin Sanomat*, *Nyt-liite* 28.11.1997) ja **Jussi Karjalainen** (*Helsingin Sanomat* 30.11.1997) kirjoitti: "Täyttäähän ***Luottamus*** vieläkin opetustarkoituksensa, nimittäin 1970-luvusta. [- -] Tempoa tai valkokangasimua ei liene tavoiteltukaan. Sen sijaan elokuvassa on esimerkiksi käsittämättömän mutkikkaita aikahyppyjä, joilla taustoitetaan **Leninin** Suomi-pohdintoja. Loppukohtauksen viestin ymmärtää kovakalloisinkin." (*Suomen kansallisfilmografian* osan 8, 1999 mukaan, Elonet.)

Luottamuksen edellinen tv-esitys tiistaina 6.11.1979, vallankumousvuosipäivän aattona, kokosi ruutujen ääreen 1 095 000 katsojaa. Vertailun vuoksi, kuten jotkut muistavat, 1970-luvulla tv-kanavia oli kaksi, ja suurimman osan vuorokaudesta ruudussa näkyi vain virityskuva. MTV sai oman kolmoskanavansa vasta vuonna 1993. Kahdessakymmenessä vuodessa ehtii tietysti tapahtua kaikenlaista ja edistys edistyy, puhumattakaan siitä mitä neljässäkymmenessä vuodessa ehtii tapahtua, mutta oikea Neuvostoliitto ei ollut naurun asia eikä puoliksi suomalainen Lenin-elokuva mikään kevyt viihdepläjäys. YLE:n **Harto Hänninen** muotoili oivallisesti ***Luottamuksen*** tammikuisen tv-esityksen yhteydessä: ”YYA:n henki ja vaikutusvaltaisen naapurin pelko paistavat rivien välistä elokuvassa, jolla juhlistettiin Suomen itsenäisyyden taivalta 1970-luvulla”.

Kotiryssien aika eli kylmä sota, ajanjakso toisen maailmansodan päättymisestä Neuvostoliiton romahtamiseen, alkaa vähitellen avautua uudessa valossa. Maantieteelle emme edelleenkään voi mitään. Avaruudesta katsoen mitätön plänttimme maailmankartalla on melko lailla pitänyt pintansa ja Suomi on elellyt venäläisten kanssa milloin enemmän, milloin vähemmän sopuisasti. Armeija on

hyvä olemassa, vaikka se tositilanteessa lähinnä hieman hidastaisi keltaisen vihollisen etenemistä. Ainakin Suomi-poika tekisi viimeiseen asti tuhoisaa jälkeä, se on varma. Koska tämä on jo kokeiltu, kiitos iso- ja esi-isien, toimivammaksi suhteeksi maidemme välillä on arvioitu se, että yritetään pysyä väleissä.

Urho Kaleva Kekkonen oli hurja mies, joka itsevaltaisella otteellaan ja henkilökohtaisilla suhteillaan luotsasi itsenäistä Suomea ohi karikoiden. Länsimaiden on ollut vaikea uskoa, että sen jälkeen kun Porkkalan sotilastukikohta tyhjennettiin presidentinvaalien alla tammikuussa 1956, Suomessa ei ole ollut venäläisiä joukkoja. Venäläisiä virkamiehiä kyllä päivysti niin Neuvostoliiton Helsingin-lähetystössä, Tiede- ja kulttuurikeskuksessa kuin Kosmos-Filmissä. Yksi UKK:n valteista jo ministeriaikoina oli suvereeni esiintyminen missä tahansa tilanteessa. Neuvostoliiton propagandakoneistolle Kekkonen oli hyvä liittolainen, ja Suomi kapitalistisena talousjärjestelmänä, mutta itänaapurin kanssa rauhanomaiseen rinnakkaiseloon kykenevänä esimerkkimaana hyödyllinen yhteistyökumppani. Neuvostoliiton uutisoinnissa Suomen tasavalta, Finskaja respublika, ei kylläkään välttämättä erottunut (muista) neuvostotasavalloista. Itärajan takana syntynyt ystäväni **Rostislav** luuli lapsena, että Neuvostoliitto tarkoittaa koko maailmaa.

Eräänlainen Kekkosen ja Sosialistisen neuvostotasavaltojen liiton kommunistisen puolueen pääsihteeri **Leonid Brežnev**in yhteistyön hedelmä on yhteistuotantokuva ***Luottamus***, joka valmistui sodanjälkeisten melko hyisten suhteiden lämmentyä kolmessakymmenessä vuodessa lähelle huippupistettä. YYA-hengessä vuodesta 1948 alkaen urakoitu ja aikaansaatu kahdenvälinen kauppa ja tavaravaihto pelasi, rakennushankkeet etenivät ja vireät kulttuurisuhteet kukoistivat. Neuvostoliitto töpeksi koko maailman silmissä vyöryttämällä tankit Prahaan elokuussa 1968, ja imagon kohentamiseksi tarvittiin korjausliike. Kekkosen vahvalla Neuvostoliiton tuella masinoiman Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin viimeinen vaihe valtasi kesäisen Helsingin vuonna 1975.

Samoihin aikoihin ETYKin kanssa valmisteltiin ***Luottamus***-elokuva. Alun perin **Väinö Mäkelän** ideasta alkunsa saanut hanke tehdä elokuva Leninin seikkailuista Suomessa oli ensin kymmenisen vuotta vastatulessa, koska venäläiset eivät lämmenneet ajatukselle. Leninistä kertovia elokuvia eli *kinoleniniana*a oli tehty pitkä rivi, ja Suomikin oli tavallaan käsitelty jo **Sergei Jutkevitšin** ohjaamassa vuoden 1958 ***Kertomuksia Leninistä***- elokuvassa (***Rasskazy o Lenine***), jossa Lenin ajattelee järvimaisemassa ja **Rahmaninov** soi.

Paavo Rintalan Lenin Suomessa- käsikirjoitusta venäläiset eivät hyväksyneet 1970-luvun alussa. Siinä vaiheessa jo aikaa sitten edesmenneen Väinö Mäkelän poika, Fennadan **Mauno Mäkelä** ja

ohjaaja **Edvin Laine** kääntyivät hyvistä idän-yhteyksistään tunnetun ja Kosmos-Filmissä työskentelevän **Jussi Kohosen** puoleen. Kohonen matkusti Moskovaan tapaamaan vanhaa ystäväänsä **Sergei Mihalkovia**. Mihalkov mietti asiaa ja totesi, että kyllä nyt vielä yksi Lenin-elokuva voidaan tehdä, varsinkin jos siitä tulee jotain samankaltaista kuin ***Lenin Puolassa***, ja erityisesti, jos suomalainen ohjaaja on Edvin Laine, sama joka ohjasi ***Tuntemattoman sotilaan***.

Sergei Mihalkovin nimi ei sano monellekaan suomalaiselle mitään, mutta Neuvostoliitossa hän oli tunnettu kulttuuripersoonana niin tarttuvia värssyjä televisiossa lausuvana lastenkirjailijana kuin kirjailijaliiton puheenjohtajana. Hän kirjoitti sanat kansallishymniin (juuri siihen ***Oi suuri ja mahtava Neuvostoliitto...***) kolme kertaa – ensin vuonna 1943 **Gabriel El-Registanin** kanssa **Stalinin** pyynnöstä, myöhemmin vuonna 1970 poisti tekstistä viittaukset Isä Aurinkoiseen, joten laulua voitiin taas myös laulaa. Vielä vuonna 2000 Mihalkov kirjoitti **Vladimir Putinin** toiveesta uudet sanat periaatteessa samaan **Aleksandr Aleksandrovin** sävellykseen, josta tuli näin Venäjän federaation hymni. Mihalkov toimi myös Moskovan elokuvajuhlilla vähintäänkin takapiruna ja toimitti vuodesta 1962 lähtien satiirista, hieman ***Spede-shown*** tyyppistä ”elokuva-lehteä” ***Fitil*** (suomeksi sytytyslanka tai lampun/kynttilän sydän), jota esitettiin kymmenminuuttisina alkukuvina elokuvateattereissa ja myöhemmin televisiossa. Mihalkovin ja runoilija, kääntäjä **Natalja Kontšalovskajan** kaksi poikaa, **Nikita Mihalkov** ja **Andrei Kontšalovski**, ovat elokuvaohjaajia.

Kohonen sai siis suomalais-neuvostoliittolaiselle Lenin-elokuvalle Sergei Mihalkovin tuen, mikä merkitsi, että asia todellakin hoituu. Mihalkov valitsi käsikirjoittajat, jotka olivat jo valmiiksi suorittaneet pitkän oppimäärän Leninissä. Toinen oli **Mihail Šatrov**, toinen **Vladlen Loginov**. (Vladlen on muodostettu sanoista Vladimir ja Lenin, kuten nimessä Marlen on yhdistetty **Marx** ja Lenin.) Käsikirjoitus tehtiin pieteetillä todellisten tapahtumien perusteella ja hyväksyttiin oikeanlaisena Moskovassa Marxismi-leninismen instituutissa. Suomenkieliset vuorosanat muokkasi käännöksen perusteella itse **Väinö Linna**. Tuotanto määrättiin Lenfilmin studioille ja venäläiseksi ohjaajaksi, joka viime kädessä vastasi kaikesta, **Viktor Tregubovitš**. Tuotantoyhtiö Fennada-Filmi tarvitsi vielä rahaa Suomessa toteutettaviin kuvauksiin. Jussi Kohosella oli takataskussa keino tähänkin: hän tunsu presidentin entisen heilan, joka oli erittäin sivistynyt ja kielitaitoinen kovan luokan sanomalehtinainen **Anne-Marie Snellman**. Soitto Snellmanille, pyyntö selittää yhteistuotannon tärkeys presidentille ja saada tämä järjestämään rahoitus, ja asia oli kunnossa. Tuotantosopimus allekirjoitettiin Helsingissä 14.12.1974.

Leninin seikkailuja kuvattiin Suomessa ja Neuvostoliitossa vuoden 1975 helmikuusta lokakuuhun. Venäläiseen työryhmään ohjaajan assistentiksi itsensä järjestänyt **Raimo O Niemi** kuvaili työilmapiiriä hyväksi; kaikki tiesivät mitä oltiin tekemässä, ja elokuva yritettiin saada valmiiksi niin

hyvin kuin mahdollista. Jussi Kohonen vei tarvittaessa Edvin Laineen antiikkiostoksille, jos tuntui että kuvauspaikalla oli liikaa ohjaajia. Suomen itsenäisyyspäiväksi 1975 suunniteltu Suomen ensi-ilta siirtyi yllättäen seuraavan vuoden elokuuhun. Jussi Kohosen mukaan Moskovasta soitettiin: venäläiset halusivat muuttaa elokuvan loppua. Samalla Suomen ensiesitys siirtyi lähemmäs Neuvostoliiton yleisöensi-iltaa 5.11.1976, vallankumouksen ja samalla Suomen itsenäistymisen 59-vuotispäivän kynnykselle.

Mistään seikkailuelokuvasta ei lopullisessa tuotteessa ole jäljellä kuin häivähdys; vaikka ***Luottamus*** sisältääkin takaumajaksoja mm. Leninin muistelemina, tarinan tapahtumien kehyksenä on yksi päivä, joulukuun viimeinen vuonna 1917. Suomen hallituksen edustajat, senaatin talousosaston puheenjohtaja **P.E. Svinhufvud**, senaattori **Carl Enckell** ja valtiosihteeri **Gustaf Idman** saapuvat Pietarin Smolnaan pyytämään Leniniltä Suomen itsenäisyyden tunnustamista. Kerronnan tahti on enimmäkseen verkkainen. Kohtauksissa kuitenkin keskustellaan liiankin kanssa, ja aikahypyt vielä sekoittavat pakkaa tehokkaasti. Elokuva on sanalla sanoen melko eksoottinen elämys, ja kaiken kruunaa tuo jo mainittu yllätysloppu: Lenin hymyilee itsenäisen Suomen lähetystölle todettuaan suunnilleen, että tämän paremmin asiat eivät voisi ollakaan, minkä jälkeen Leninistä leikataan – sanoisinko, härskisti – vuoden 1975 kesäiseen Helsinkiin, jossa Urho Kekkonen vastaanottaa väkijoukon hurratessa ja lippujen liehuessa junasta laskeutuvan sydänystävänsä Leonid Brežnevin. Finlandia-talolla lehdistön salamavalojen räiskeessä koko Eurooppa, USA ja Kanada allekirjoittavat sopimuksen, joka on väistämättä johtava maailmanrauhaan. Lopuksi vielä pari kuvaa Moskovasta.

Suomessa ***Luottamus*** pyöri teatterilevityksessä kuutena kopiona ja sai runsaat 88 000 katsojaa. Kouluissa elokuvaa esitettiin suositeltavana osana historianopetusta lukuvuonna 1977–78 kaikkiaan 748 kertaa, ja katsojamääräksi saatiin 116 305. Suomalainen lehdistö arvioi elokuvan tuoreeltaan melko onnistuneeksi, vaikkakin ulkokohtaiseksi ja takaumien osalta vaikeahkoksi seurata. **Markku Tuuli** pohti *Katso*-lehdessä (36/1976), onko ratkaisu siirtyä suoraan Leninistä ETY-kokoukseen oikea, koska se antaa maidemme välisistä suhteista turhan yksioikoisen kuvan. Elokuvan katsomista kouluissa kritisoitiin ja pidettiin poliittisena propagandana. Neuvostoliitossa ***Luottamus*** levisi valkokankaille 2400 teatterikopiona. Se oli 1970-luvulla valtava printtimäärä, johon ei yltänyt edes vuoden 1980 Oscar-voittaja ***Moskova ei usko kyyneliin*** vain 1910:llä kopiolla.

Jotta voisi asettaa ***Luottamuksen*** omalle paikalleen (neuvosto)elokuvan historiassa, täytyy ymmärtää mikä on *kinoleniniana*. Leninin muiston kunnioittamiseksi tehtiin patsaiden ja rintamerkkien ohella elokuvia. Yksi ensimmäisiä yrityksiä tuoda legendaarinen Vladimir Iljitš elävänä valkokankaalle nähtiin **Sergei Eisensteinin** vallankumouksen kymmenvuotisjuhlaelokuvassa ***Lokakuu (Oktjabr)***, (1927). Runoilija **Vladimir Majakovski**

arvosteli metallityöläinen **Vasili Nikandrovin** roolisuoritusta ihmettelemällä, voiko Lenin todellakin olla aivan älytön. Suorastaan ilakoivan ja samalla ehkä inhimillisimmän muotokuvan vallankumousjohtajasta teki legendaarinen teatterinäyttelijä **Boris Štšukin** kahdessa **Mihail Rommin** ohjaamassa elokuvassa, *Lenin lokakuussa* (*Lenin v oktjabre*, ensi-ilta 6.11.1937, vallankumouksesta 20 vuotta) ja *Lenin vuonna 1918* (*Lenin v 1918 godu*, 1939, neuvostoelokuvan syntymästä 20 vuotta). Astetta puisevampaa Leniniä esittää lähes kaikissa Sergei Jutkevitšin ohjaamissa Lenin-elokuvissa **Maksim Štrauh**. Ensimmäisen kerran Štrauh nähtiin Lenininä kahdessa vuonna 1938 valmistuneessa elokuvassa: **Kozintsevin** ja **Traubergin** *Maksim*-trilogian päätösosassa *Näkemiin Maksim* (*Vyborgskaja storona*) ja Jutkevitšin *Kiväärimieheissä* (*Tšelovek s ružjom*) ja viimeisen kerran vuonna 1965 valmistuneessa puolalais-neuvostoliittolaisessa yhteistuotannossa *Lenin Puolassa* (*Lenin v Polše*), joka hieman kokeellisesti kuvittaa katkeamatonta Leninin kertojanääntä. Leninin puoliso **Nadežda Krupskaja** piti Štrauhin luomaa hahmoa eniten esikuvan kaltaisena.

Jutkevitšin viimeinen kontribuutio *kinoleninianaan* oli vuonna 1980 valmistunut *Lenin Pariisissa* (*Lenin v Pariže*), jossa pääosan esitti ehkä eniten Lenin-rooleja tehnyt **Juri Kajurov**. Hänet nähtiin Vladimir Iljitšinä ensimmäisen kerran vuonna 1961 elokuvassa *Vuosisadan alussa* (*V natšale veka*, ohjaus **Anatoli Rybakov**) ja sittemmin esimerkiksi **Juli Karasikin** ohjauksessa *Kuudes heinäkuuta* (*Šestoje ijulja*, 1963, käsikirjoitus Mihail Šatrov, konsulttina V. Loginov). **Lev Kulidžanovin** *Sininen vihko* (*Sinjaja tetrad*, 1963, Lenininä **Mihail Kuznetsov**) kärsii erittäin huonosta huulisynkasta. Vuodelta 1964 on peräisin vuodenvaihteeseen 1917–1918 sijoittuva *Yhdellä planeetalla* (*Na odnoi planete*, ohjaus **Ilja Olšvanger**), jossa Vladimir Iljitšiä esittää omalla ainutlaatuisella tavallaan **Innokenti Smoktunovski**.

Leniniä ovat esittäneet pienissä tai suurissa rooleissa niin näyttämöllä kuin valkokankaalla monet muutkin näyttelijät. Leninin rooli on ollut luottamustehtävä ja (no, Eisensteinin *Lokakuun* jälkeen) merkki näyttelijän ammattitaidosta ja korkeasta statuksesta. *Luottamus*-elokuvan **Kirill Lavrov** on Lenininä ehdottomasti sieltä paremmasta päästä; samalla tavoin vertaisasteikolle asettuu koko elokuva. Omassa lajityypissään, Lenin-elokuvien joukossa, *Luottamus* onkin siis yllättävän hyvä. **Anatoli Solonitsyn** (*Stalkerin* Kirjailija, Andrei Rubljov, *Solariksen* Sartorius) on pienessä sivuroolissa, valmiissa elokuvassa vain yhdessä kohtauksessa. Muita **Tarkovskilta** tuttuja näyttelijöitä *Luottamuksessa* ovat **Margarita Terehova** (Kollontai) ja **Oleg Jankovski** (Pjatakov), sekä tietysti Innokenti Smoktunovski kenraalikuvernööri **Bobrikovina**, joka saa elokuvassa luodin rintaansa vastalauseeksi Suomen venäläistämispolitiikalle **Eugen Schaumanin** sukulaiselta, näyttelijä **Göran Schaumanilta**.

O tempora, o mores. Vielä ETYKiin liittyvä muisto. **Tom Toepfer**, Helsingin yliopiston Kielikeskuksen pitkäaikainen englanninopettaja, oli juuri asettunut Helsinkiin ja heilutteli Yhdysvaltain lippua Mannerheimintiellä, kun mustien autojen kulkue lähti matkaan Finlandia-talolta. Yksi autoista pysähtyi Toepferin kohdalle, sivuikkuna veivattiin auki ja sieltä työntyi Leonid Brežnev ylävartalo. Toimittajat riensivät paikalle, Brežnev kuvautti itseään tovin amerikkalaisen kanssa ja jatkoi sitten matkaa. *Mir*, tai englanniksi: *world peace*.